

ՄԵԼԻՆԵ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ ԳԿՄԿ, Արևելագիտության ամբիոն,
 էլ. հասցեն՝ meline.matevosssyan@gmail.com

**ԱՐՑԱԽՅԱՆ ԶՐԱԲԵՐԴ ԳՈՐԳԻ
 ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՁ**

Վերջին տարիներին այսրկովկասյան տարածաշրջանի մշակութային ժառանգության ուսումնասիրությունները աճող հակասությունների տեղիք են տվել, մասնավորապես գորգագործության ավանդույթների և դրանց ծագումնաբանության վերաբերյալ: Հարկ է նշել, որ ադրբեջանական գորգի վերաբերյալ տեսակետներն ու ուսումնասիրությունները նույնպես բացառություն չեն, որոնք հաճախ իրենց վերլուծություններում ենթադրում են պատմական կեղծարարություն և իր ցույց դնում այլ ազգերի մշակույթը յուրացնելու ակնհայտ միտում: Գորգագործական ավանդույթի ճշգրիտ արմատները և այն, թե ինչպես է այն զարգացել ժամանակի ընթացքում, շարունակում են մնալ շարունակական գիտական բանավեճի և քննարկումների առարկա:

Այս դիսկուրսի շրջանակներում արցախյան տիպի գորգերի վերաբերյալ ադրբեջանական տեսակետները որպես այդպիսին հայ գորգագետների հանգամանալից քննարկման, քննադատական արձագանքի չի արժանացել: Այս տեսակետների քննարկումը չէր ունենա արդիականություն, եթե դրանք ստացած չլինեին այդքան լայն տարածում և հակահայկականության ու հակագիտականության ակնհայտ միտում չպարունակեին: Կարող ենք արձանագրել, որ ներկայումս նույնիսկ գորգագիտությունը անմասն չի մնացել քաղաքականացված լինելուց, ինչն էլ ավելի է սրում նմանօրինակ հետազոտությունների անհրաժեշտությունը մեզանում:

Բանալի բառեր՝ ճառագայթագարդ հորինվածք, Զրաբերդ, Չելեբի, վիշապագորգ, ադրբեջանական պատմագրություն, մշակութային ժառանգության յուրացում, կեղծարարություն:

Պատմության նորագույն շրջանում ձևավորված պետությունը՝ Ադրբեջանը մշակութային ինքնատիպության խնդիրը արհեստակա-նորեն առաջ քաշելով մշակութային ժառանգության յուրացման փոր-ձերով ձգտում է հարևան ժողովուրդների՝ հայերի, իրանցիների, վրա-ցիների հաշվին կերտել սեփական մշակույթը:

Խեղաթյուրելով և շրջանցելով պատմական սկզբնաղբյուրների ակներև ու անվիճելի վկայությունները Ադրբեջանը 2010 թվականին նույնիսկ հայտ է ներկայացրել ՅՈՒՆԵՍԿՕ և «ադրբեջանական» գոր-գագործությունը գրանցել է մարդկության ոչ նյութական մշակութային ժառանգություն՝ ներառելով նաև հայկական՝ մասնավորապես արցա-խյան գորգերը¹:

Հայկական այդ գորգերը մասնագետների շրջանում հայտնի են «Ջրաբերդ²», «Խաչեն³», «Չալաբերդ⁴», «Արծվագորգ⁵» և այլանվանում-ներով:

Հոդվածի աղբյուրագիտական հենքն են կազմում հայկական, եվրոպական, արևելյան աղբյուրները, ինչպես նաև ասպարեզում առկա տարալեզու մասնագիտական գրականությունը: Օգտագործվել են նաև թեմայի վերաբերյալ ադրբեջանցի հեղինակների հետազոտություննե-րը՝ քննական վերլուծությամբ դրանցում մշակութային ժառանգության յուրացման և պատմակեղծարարության դրսևորումները վերհանելու համար: Հայկական գորգարվեստի պատմական վկայությունների մա-սին մանրամասն ակնարկ է մեզ տալիս Յ. Քիրտեանը իր «Գորգը հայոց մօտ⁶» աշխատության մեջ և Վ. Թեմուրճյանը իր «Գորգագործությու-նը Հայաստանում⁷» պատմա-ազգագրական ուսումնասիրությունում՝

¹ Traditional art of Azerbaijani carpet weaving in the Republic of Azerbaijan, <https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-art-of-azerbaijani-carpet-weaving-in-the-republic-of-azerbaijan-00389> (02.17.2024); <https://ich.unesco.org/doc/src/07460-EN.pdf> (02.17.2024):

² Պողոսյան Ա., «Ջրաբերդ» խմբին պատկանող գորգերի ծագումնաբանական և տիպաբանական հարցերի մասին, Գիտական հոդվածների ժողովածու, Գավառի պետական համալսարան, 2018, 4, էջ 226-243:

³ Թաթիկյան Վ., Արցախի տոհմագորգերը, Երևան, 2004, էջ 22:

⁴ Ղազարեան Մ., Հայկական Գորգ, Ֆինլանդ, 1988, էջ 22:

⁵ Նույն տեղում: Տես նաև՝ Թաթիկյան Վ., Արցախի տոհմագորգերը, Երևան, 2004, էջ 22:

⁶ Քիրտեան Յ., Գորգը հայոց մօտ, Վենետիկ, Մխիթարյան տպ., 1947, էջ 25-55:

⁷ Թեմուրճյանը Վ., Գորգագործությունը Հայաստանում, Երևան, 1955, էջ 19-48:

մեջքերելով արաբական, բյուզանդական, պարսկական և այլ աղբյուրներ:

Արցախյան գորգագործության մասին մեզ հայտնի վաղագույն տեղեկությունները փոխանցել է Մովսես Կաղանկատվացին: Աղվանից Ջվանշիր իշխանի սպանության համար վրեժխնդիր լինելու նպատակով, իշխանի քեռորդին վերցնում է հիսուն մարդ և գնում Արցախում գտնվող ոճրագործի հոր տուն՝ ավերում այն և վերցնում նաև «մետաքսահյուս կերպաս դիպակներ, գույնզգույն կարպետներ»¹:

Տիպաբանական համակարգում գորգերի տեսակների դասակարգման մի քանի տարբերակ կա. դրանցից մեկն այն շրջանի կամ բնակավայրի անունով կոչելն է, որին առավել բնորոշ է տվյալ տիպը, իսկ մյուս դեպքում, օրինակ, գորգն անվանում են ըստ հորինվածքի և զարդաձևի:

Ադրբեջանցի հեղինակները գորգի «Ջրաբերդ», իսկ արաբա-պարսկական ձևով հայտնի՝ Ջալբերդ անվանումը հմտորեն փոփոխել են՝ դարձնելով «Չելեբի»: Ադրբեջանի ԳԱԱ Ճարտարապետության և արվեստի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող Թելման Իբրահիմովը, հիմնվելով այն տեսակետի վրա, համաձայն որի Հարավային Կովկասի տեղանունները շատ դեպքերում ունենում են էթնոտոն բնույթ, այսինքն սա այն դեպքն է, երբ որևէ գյուղի կամ շրջանի անունը կրում է ցեղի, տոհմի կամ համայնքի անունը, բացառություն չի համարում այսպես կոչված՝ չելեբի գորգերի դեպքը՝ համարելով դրանց հայրենիքը «Չելեբի երկու գյուղերը, որոնք գտնվում են Ղարաբաղի Ջաբրայիլի² և Բարդայի³ շրջաններում»: Ըստ վերոնշյալ հեղինակի՝ այդ շրջանների գյուղական համայնքի հիմքը ի սկզբանե եղել է Չելեբի անվանումով տոհմը⁴:

Ըստ Թելման Իբրահիմովի 2020 թվականի հրատարակության՝ «Չելեբի» գորգի անվանման «Ջրաբերդ» փոփոխությունը նպատակ

¹ Կաղանկատվացի Մ., Պատմություն Աղվանից աշխարհի, Երևան, 1969, էջ 175:

² Հակոբյան Թ. Խ., Մելիք-Բախշյան Ստ. Տ., Բարսեղյան Հ. Խ., Հայաստանի եւ հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, Երևան, 1986, էջ 620:

³ Դիլբարյան Ն., Հայոց տեղանունների բառակազմական բնութագիրը, 2022, էջ 19: Ջրական, քաղված է՝ https://las.sci.am/docs.php?file_id=82 (07.09.2024):

⁴ Ibrahimov T., Karabakh carpet Chelebi (Sunburst, Jelaberd). The origin of the carpet and the symbolism of its motives, p. 2.

ունի կապել գորգի ծագումը Լեռնային Ղարաբաղի տարածաշրջանի «հորինված և հայկականացված անվան հետ»¹:

Փաստորեն, Թելման Իբրահիմովը կեղծելով իրական փաստերը, համարում է թե Ջրաբերդ անվանումը հայտնվել է միայն քսաներորդ դարի վերջերին Արցախի Հանրապետության գոյության տարիներին որպես հայկական «նոր տեղանուն»²: Իբրահիմովն իր խոսքերը փորձում է հիմնավորել պատմական աղբյուրների և սկզբնաղբյուրների փոխարեն հենվելով հիմնականում Ա. Ս. Պիրալովի և Մ. Դ. Իսակի ուսումնասիրությունների վրա, որտեղ հեղինակները տեղեկություններ են հաղորդում 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին Հարավային Կովկասի բնակավայրերում գորգերի արտադրության մասին: Իբրահիմովը նշում է նաև, որ Ջրաբերդը չի հիշատակվում որպես շրջան կամ բնակավայր³: Այնինչ պատմական տարրալեզու աղբյուրները խոսում են ուղիղ հակառակի մասին. օրինակ տասնհինգերորդ դարի իրանցի պատմիչ Ֆազլուլլահ Ռուզբիհան Խունջին բերում է Ջրաբերդի արաբականացված Ջալբերդ անվանումը⁴: Համանուն ամրոցի մասին հիշատակություններ ենք հանդիպում նաև Մովսես Կաղանկատվացու «Աղուանից աշխարհի պատմութիւն» աշխատության մեջ: Անդրադառնալով Աղվանից Վիրո կաթողիկոսի (596–629 թթ.) կողմից իր մոտ Աղվանքի մեծամեծերին՝ աշխարհիկ և հոգևոր ներկայացուցիչներին ժողովելու դեպքերին, նա նշում է որ վերջիններս այդ ժամանակ գտնվում էին Չարաբերդ, նույն է թե Ջրաբերդ ամրոցում⁵:

Կարող ենք արձանագրել, որ Թելման Իբրահիմովի պնդումը առ այն, որ Ջրաբերդ տեղանունը հորինված և հայկականացված է, պարունակում է հակազիտականության ակնհայտ տարրեր: Հավելենք նաև, որ Իբրահիմովի կողմից օգտագործված Ե. Զեդգենիձեի,

¹ Նույն տեղում, էջ 1:

² Նույն տեղում:

³ Նույն տեղում:

⁴ Persia in A.D. 1478-1490: An Abridged Translation of Fadlullāh b. Rūzbihān Khunji's TĀRIKH-I ĀLAM-R-YI MINĪ" by V. Minorsky, p. 71.

⁵ Կաղանկատվացի Մ., Պատմություն Աղվանից աշխարհի, Երևան, 1969, էջ 121:

Ս. Զոհրաբբեկովի, Հ. Տեր Եգիզարովի¹, Ա. Ս. Պիրալովի² և Մ. Դ. Իսակի³ աշխատություններում այդքան շատ արծարծվող Չելեբի անվանումը նույնպես չի հիշատակվում որպես տեղանուն, շրջանի կամ բնակավայրի անվանում: Դա խոսում է այն մասին, որ 19-րդ դարում գյուղը նոր էր սկսել ձևավորվել, դրա մասին է վկայում նաև Այսրկովկասի վիճակագրական կոմիտեի⁴ կողմից 1898 թվականին հրատարակված մարդահամարի վիճակագրական տվյալները, համաձայն որի՝ այդտեղ, պետական հողերի վրա (казенные земли) ապրում էին ընդամենը յոթ թաթարական ծովս⁵:

Ջրաբերդ գորգի զարդանախշերի մեկնաբանության հարցի շուրջ

13-րդ դարի հայ պատմիչ և եկեղեցական գործիչ Ստեփանոս Օրբելյանի գրի առած ժողովրդական մի ավանդազրույց բավական հետաքրքիր տեղեկություններ է պարունակում գորգի զարդաձևերի խորհրդանշական իմաստի վերաբերյալ, ինչը կարող է օգտակար լինել «Ջրաբերդ» տիպի գորգի զարդանախշերի ուսումնասիրության տեսանկյունից⁶:

Ըստ ավանդույթի, Արցախի Դլեն իշխանի (հիշատակվում է 1046 թվականին՝ որպես Խաղբակյան կամ Պռոշյան իշխանական տոհմի ներկայացուցիչ) որդին մահացել էր: Նրան այդ օրը հյուրընկալվում է «անծանոթ աշխարհից» մի ճգնավոր, որի պարկում Քրիստոսի խաչափայտի մասունքը պարունակող մի տուփ էր: Տուփը դրվում է մահացած մանկան սնարի մոտ, և առավոտյան նա արդեն ողջ-առողջ խաղում էր պարկի հետ: Ճգնավորը, եղելությունն իմանալով, փախուստի է դիմում, Դլենն իր ծառաներով ընկնում է նրա ետևից:

¹ Зедгенидзе Я., Зохранбеков С., Егизаров А., Производство ковров и паласов в Шуше. Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа, Вып. XI., 1891, с. 1-79.

² Пиралов А.С., Краткий очерк кустарных промыслов Кавказа, Санкт-Петербург, 1913.

³ Исаев М.Д., Ковровое производство Закавказья, Тифлис, 1932.

⁴ Այսրկովկասի վիճակագրական կոմիտեն Ռուսական կայսրության վարչական կառուցվածքի մի մասն էր, որը պատասխանատու էր այդ տարածաշրջանում վիճակագրական տեղեկատվության հավաքագրման և վերլուծության համար:

⁵ Статистических данных о населении и закавказского края, Тифлис, 1898, с. 238.

⁶ Ստեփանոս Օրբելյան, Պատմութիւն նահանգին Սիսական, Թիֆլիս, 1910, էջ 485:

Հետապնդումից ազատվելու համար հալածականը նախ դեն է նետում տուփը՝ մասունքը թաքցնելով հագուստի մեջ: Տուփը տեսնում են ձյան ու սառույցների մեջ՝ փթթած գեղեցիկ ծաղիկներով ու պատած սաղարթներով (գորգի առաջին խորհրդանշանի մեկնաբանություն): Տուփը դատարկ գտնելով՝ Դեն իշխանը շարունակում է հետապնդել ճգնավորին, որը զայրանալով, գետն է գցում խաչափայտի մասունքը: Այն փնտրելով՝ տեսնում են գետը երկու մասի ճեղքված (երկրորդ խորհրդանշան), մասունքն էլ ցամաքած տեղում, որից «բորբոքված բոց էր ցլանում դեպի վերև զարմանալի բույր էր թանձր ծխի պես տարածվում շրջակայքում» (գորգի երրորդ խորհրդանշան): Նման ավանդազրույցը կարող էր հանգեցնել հեթանոսական ժամանակներից ավանդաբար գործվող վիշապագորգերի հորինվածքի վերաձևմանը¹:

Հայ ուսումնասիրողները Ջրաբերդ գորգը համարում են անցումային գորգ նշելով, որ 17-րդ դարում վիշապագորգերը կորցնում են իրենց դասական տեսքը և տրոհվելով սկիզբ են դնում մի քանի այլ տիպերի: Դրանց թվում է նաև Ջրաբերդը կամ Արծվագորգը²:

Ըստ մեկ այլ հիմնավոր տեսակետի, Ջրաբերդ տիպի գորգը վիշապագորգի ուղիղ շարունակությունն է: Հետաքրքրական է, որ վիշապագորգի հորինվածքի այս բաղկացուցիչ տարրը հանդիսացել է Խամսայի հինգ մեղիքություններից Ջրաբերդի մեղիքության զինանշանը: Այդ մեղիքության անկումից հետո էլ գորգի անունը պահպանել է այդ կարևոր հիշողությունը³:

Ադրբեջանցի հեղինակները գորգի սիմվոլիկայի վերաբերյալ «հետաքրիք» մեկնաբանություն են տալիս, այն կապելով սուֆիզմի հետ, ըստ որի «Չելեբի» գորգերի առաջին հյուսողները եղել են սուֆիները և ի սկզբանե «Չելեբի» անվան տակ մեվլեվի սուֆիական միաբանության անդամներին էին հասկանում⁴:

Ըստ Թելման Իբրահիմովի, սուֆի-չելեբիի հոգևոր որոնումների վերջնական նպատակը մարմնում բանտարկված աստվածային ոգու ազատումն էր նյութական «շղթաներից», ինչպես նաև

¹ Թաթևյան Վ., Արցախի տոհմագորգերը, Երևան, 2004, էջ 29:

² Ղազարեան Մ., Հայկական Գորգ, Ֆիլանտ, 1988, էջ 22: Թաթևյան Վ., Արցախի տոհմագորգերը, Երևան, 2004, էջ 22:

³ Պողոսյան Ա., Վիշապագորգեր. Հայկական գորգարվեստի գանձանակը, Հայրենիքի Չայն, No44, 1984:

⁴ Ibrahimov T., Sufi confesion "Chelebi" and their famous Karabakh carpet, 2020, p. 1.

Աստծո կողմից տրված նախնական վիճակի ու որակների վերականգնումը: Չելեբի ջուլիակի առեղծվածային ճանապարհորդությունն ու հոգևոր զարգացումն ավարտվում է առեղծվածային էքստազով, որը խորհրդանշվում է սուրբ լույսի բնկումով: Ըստ հեղինակի, այդ հոգևոր էքստազը խորհրդանշական կերպով արտացոլված է Չելեբի գորգի մեդալիոնում¹:

Ըստ էության ակնհայտ է դառնում, որ ադրբեջանական մշակութային գիտակցության մեջ «Չելեբի» գորգի սիմվոլիկան գերազանցում է դրա զուտ ազգագրական և արհեստագործական նշանակությամբ: Գորգի կենտրոնական մեդալիոնը համարվում է «միստիկական հայելի», որը արտացոլում է ջուլիակ-չելեբիի հոգեվիճակը:

Գորգի սիմվոլիզմի վերաբերյալ ադրբեջանցի հեղինակների մեկնաբանությունը, մասնավորապես այն ասոցացնելը սուֆիզմի հետ, մշակութային հեգեմոնիա հաստատելու և պատմական նարատիվները ազգայնական օրակարգերին համապատասխան վերաշարադրելու փորձերի ևս մեկ օրինակ է:

Ջրաբերդ տեսակի գորգերի վերաբերյալ տեսակետների համեմատական վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ ադրբեջանական մեկնաբանությունը քննական վերլուծության խստագույն կարիք ունի:

Այնուամենայնիվ, պետք է նշել որ ադրբեջանական տեսակետը զգալի տարածում է ստացել և օտարազգի հետազոտողի համար կարող է հավաստի թվալ, եթե անտեսենք մեկ կարևոր գործոն, որ նման գորգերի ձևավորման համար անհրաժեշտ է տևական մշակութային և գորգագործական մշակույթի զարգացման դարավոր ընթացք, որոնց արդյունքում էլ կարող էին ձևավորվել նման բազմաշերտ խորհրդաբանություն ունեցող և բարձր վարպետություն պահանջող գորգեր: Հայ ուսումնասիրողները ի ցույց են դնում այդ տիպի գորգերի զարգացման հնարավոր ամբողջական պատկերը, հիմնվելով նաև վիշապի պաշտամունքի հնագույն պատկերացումների վրա: Ինչպես նշել է Ս. Հարությունյանը «գարմանալիորեն նկատում են, որ Վիշապամարտի առասպելը մեր ցեղի արյան մեջ նստած ու քաղցկեղի նման

¹ Ibrahimov T., Karabakh carpet Chelebi (Sunburst, Jelaberd). The origin of the carpet and the symbolism of its motives, 2020, p. 5.

տարածված է տարբեր դրսևորումներով»¹: Ինչ վերաբերում է վիշապ-քարակոթողներին, ապա վաղուց հայտնի է, որ դրանք էնդեմիկ են Հայկական լեռնաշխարհում, և վիշապի, կրակի, արևի ու ջրի պաշտամունքի հետ կապված մեր հնագույն պատկերացումների արգասիքն են²:

Ե. Զեդգենիձեի, Ս. Զոհրաբբեկովի և այլոց տեսակետը, որ հայերը գորգարվեստը վերցրել են (կովկասյան) թաթարներից ուղղակի անհիմն է: Ակնհայտ է, որ հայ գորգարվեստն իր ակունքներով հանգում է մ.թ.ա. առնվազն երկրորդ հազարամյակին, ինչի վերաբերյալ պահպանվել է հնագիտական նյութ, պատկերագրական որոշ նյութեր, ուրարտական ժամանակաշրջանից, գորգագործությանը առնչվող տարբեր աշխատանքային գործիքներ, գործվածքի պատառիկներ:

Եզրակացություն

Այսպիսով, հիմնվելով պատմական աղբյուրների և հայ գորգագետների ուսումնասիրությունների վրա՝ ակնհայտ է, որ վերոհիշյալ Զրաբերդ գորգերը դասական Վիշապագորգի զարգացումն են: Հայկական աղբյուրները ցույց են տալիս զարգացման հետագիծն ու ընդգծում արցախյան գորգերի և դրանց պատմական խորը արմատավորված կապը հայկական այլ գորգերի հետ: Սա խոսում է հայոց մեջ գորգագործության և վերջինիս սիմվոլիկայի անընդհատականության մասին:

Ներկայացված ադրբեջանական տեսակետները, հնարամիտ կերպով գորգերն ու դրանց խորհրդանշական նշանակությունը փորձում են կտրել հայկական մշակութային աշխարհից և դրանք վերափոխելով ներկայացնել ադրբեջանական մշակույթի համատեքստում: Գորգերը վերափմաստավորելու միջոցով ադրբեջանականացնել ու այս միտումնավոր փորձերը վկայում են մշակութային յուրացման և պատմական ռեվիզիոնիզմի ակնհայտ դրսևորումներից մեկի մասին:

¹ Հմայակյան Հ., Չրույցներ հայ մշակույթի մասին, «Նորավանք» ԳԿՀ, 2008, էջ 13:

² Ավելի մանրամասն տես՝ Եսայան Ս., Նորից վիշապ կոթողների մասին, Բանբեր Երևանի համալսարանի, 2 (56), 1985, էջ 79-93, http://www.old.yasu.am/files/09S_Yesayan.pdf (07.09.2024):

**THE ISSUE OF THE ORIGIN OF THE ARTSAKH
JRABERD CARPET**

Keywords: Radiating pattern, Jraberd, Çelebi, Dragon-patterned carpet, Azerbaijani historiography, cultural heritage appropriation, falsification.

In recent years, studies of the cultural heritage of the South Caucasian region have resulted in growing controversies, particularly concerning the traditions of carpet weaving and their origins. Research and perspectives on the Azerbaijani carpet are no exception as those analyses often include historical falsifications and reveal a clear tendency to appropriate the culture of other nations. The precise roots of the carpet-weaving tradition and its historical development remain subjects of ongoing scholarly debate and discussion. Within this discourse, Azerbaijani perspectives on Artsakh-type carpets have not yet been thoroughly examined or critically addressed by Armenian carpet researchers. The discussion of these views would not have been as relevant if they had not become so widespread and exhibited clear tendencies toward anti-Armenian bias and pseudoscientific claims. It can be stated that today even the field of carpet studies has been politicized, which further underscores the need for such research in our academic community.

Հայաստանի պատմության թանգարանի նյութեր

1. Գործվածքի հատված, Ք.ա. 13-12 դդ., Արթիկ, բուրդ

2. Իլիկի գլուխներ, Ք.ա. 12-8 դդ.

1. Մանածագործական գործիք, Ք.ա. 11-10 դդ., Հառիճ
2. Ասեղաման, Ք.ա. 11-7 դդ., Կարճաղբյուր
3. Ասեղներ, Ք.ա. 10-8 դդ., Կարճաղբյուր, Շնող
4. Զարդարուն մանածագործական գործիք, 11-12 դդ., Դվին
5. Մանածագործական գործիք, 11-12 դդ., Դվին

Կարպետի հատված, 13-րդ դ., Անի, բուրդ
Հայտնաբերվել է Անիի մեծահարուստ Տիգրան Հոնենցի՝
Ծաղկոցաձորի ընտանեկան քարայրային դամբարանում

1. Իլիկ, 19-րդ դ. վերջ, Մեղրի, Սյունիք, փայտ
2. Իլիկ, 20-րդ դ. սկիզբ, Լոռի, փայտ
3. Սանր, 19-րդ դ., Մեղրի, փայտ
4. Մկրատ, 19-րդ դ. վերջ, Արցախ, մետաղ
5. Կտուտիչ, 19-րդ դ. վերջ, Արցախ, մետաղ
6. Կեռ-Դանակ գորգագործի, 20-րդ դ. կեսեր, Երևան, պողպատ, այլումին, փայտ
7. Կտուտիչ, 19-րդ դ. վերջ, Սյունիք, եղջուր
8. Կտուտիչ, 20-րդ դ. սկիզբ, Սիսիան, Սյունիք, եղջուր, մետաղ
9. Կտուտիչ, 20-րդ դ. սկիզբ, Սիսիան, Սյունիք, մետաղ

Նկար 1.

Ձևարձակ վահաններով Արծվագորգ 16-րդ սկիզբ,
Սյունիք, բուրդ

Նկար 2.

Ջրաբերդի գորգ, 20-րդ դ. սկիզբ, Արցախ-Սյունիք, բուրդ
Ջրաբերդի տիպի վիշապագորգը հայտնի է նաև Արծվագորգ անվամբ